

УДК 821.161.2 -1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-2>

ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ОБРАЗУ В ПОЕЗІЯХ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

ARTISTIC SPECIFIC OF THE IMAGE IN THE POEMS OF MYKOLA VINHRANOVSKYI

Буряк О.Ф.,

orcid.org/0000-0002-7549-5007

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

У статті проаналізовано особливості художнього образу в поезіях Миколи Вінграновського. Осмислено комплекс ознак, властивих художньому образу, таких як полісемантичність, багатовимірність, асоціативність, емоційність у їх взаємозумовленості.

Невизначеність семантичного ядра активізує асоціативний потенціал художнього образу. Його багатовимірність породжується зазвичай симбіозом двох семантичних ядер: «жінка» й «акація» («Сеньйорито акаціє...»), «жінка» й «Батьківщина» («Вас так ніхто не любить...»). Це може надавати образу оксиморонного звучання, продукуючи оригінальний симбіоз інтимного й громадянського пафосу («Вас так ніхто не любить...»).

Розвиток асоціацій, продукованих художнім образом, забезпечує пластичне переростання предметного ряду в метафоричний: сутнісні ознаки акації прочитуються і як характеристики жінки («Сеньйорито акаціє...»).

Особливий художній ефект виникає в результаті авторського переосмислення традиційних, фольклорно-міфологічних символів за принципом антитези. У верлібрі «Я сів не в той літак» ідею нерозділеного кохання втілює образ літака з одним крилом, що генетично пов'язаний із фольклорним символом ідеальної любові чоловіка і жінки – парою птахів.

Художні рішення автора, зокрема творення образу із використанням реалій технізованого світу, відображають зміни світоглядної концепції шістдесятників – руйнацію гармонії людини й природи, пошук нових орієнтирів у світі цивілізації, ревізію ціннісної ієрархії, ролі і місця людини у світі.

Новаторство Вінграновського – оригінальне творче продовження української фольклорно-міфологічної й літературної традицій. Водночас митець послуговується алгоритмами образотворення, властивими шістдесятникам.

Ключові слова: художній образ, ліричний герой, полісемантичність, багатовимірність, асоціативність, оксиморонність.

The article analyzes the peculiarities of the artistic image in Mykola Vinhranovskyi's poetry. A complex of features characteristic of an artistic image is elaborated, such as polysemanticity, multidimensionality, associativity, and emotionality in their interdependence, is meaningful.

The uncertainty of the semantic core activates the associative potential of the artistic image. Its multidimensionality is usually generated by the symbiosis of two semantic cores: "woman" and "acacia" ("Senioryto Acatsiie..."), "woman" and "Motherland" ("Nobody Loves You Like That...").

The development of associations produced by an artistic image provides a plastic transformation of the subject series into a metaphorical one: the essential features of acacia are also read as characteristics of a woman ("Senioryto Acatsiie...").

A special artistic effect arises as a result of the author's reinterpretation of traditional, folklore and mythological symbols according to the principle of antithesis. In verlibre "I Boarded the Wrong Plane", the idea of unrequited love is embodied by the image of an airplane with one wing, genetically related to the folklore symbol of ideal love between a man and a woman – a pair of birds.

The author's artistic decisions, in particular the creation of an image using the realities of the mechanized world, reflect the changes in the worldview concept of the sixties – the destruction of the harmony of man and nature, the search for new landmarks in the world of civilization, the revision of the value hierarchy, the role and place of man in the world.

Vinhranovskyi's innovation is an original creative continuation of Ukrainian folklore, mythological and literary traditions. At the same time, the artist makes use of image-making algorithms characteristic of the sixties.

Kew words: artistic image, lyrical hero, polysemanticity, multidimensionality, associativity, oxymoron.

Постановка проблеми. Самобутня поезія Миколи Вінграновського магнетично приваблює увагу науковців і читачів своєю загадковістю, інколи химерністю, що створюються передусім оригінальним художнім образом.

Талант митця ще на етапі його входження в літературу відчували І. Дзюба, М. Ільницький, С. Крижанівський, саме їм належать перші спроби літературознавчого осягнення «неповторної індивідуальності Вінграновського невловної і біжучої, як живе срібло» [6, с. 334]. А. Макаров, М. Слабошпицький, М. Сулима продовжили вивчення іманентних ознак авторського стилю шістдесятника Вінграновського в контексті жанрово-стильових історико-літературних тенденцій. Пізніші наукові дослідження, зокрема студії Н. Зборовської, В. Моренця, Т. Салиги, спрямовані на окреслення параметрів, принципів художнього світу митця, осягнення утілень ліричного Я, інтерпретацію художніх смислів.

Естетична природа образу, його функціонування, механізм продукування асоціацій були об'єктом осягнення багатьох дослідників, проте невичерпність, породжена синергетичністю цього феномену, завжди лишає простір для подальшого його вивчення, звідси впливає актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні об'єкт інтересу дослідників – оригінальність художнього стилю М. Вінграновського (Л. Тарнашинська [18], І. Старовойт [16], Н. Ревякіна [11]), творчість митця в історико-літературному контексті (Т. Бахтіарова [1]), особливості його витонченої інтимної лірики (О. Гальчук [4]), форми вираження авторської свідомості, трансформація ліричного «Я» (Л. Фоміна [19], Т. Салига [13]), жанровий спектр поезії митця, розкішна асоціативність його сугестивної лірики (А. Гризун [5]), міфологеми й архетипні образи (С. Богдан [2]), семантика образу (Т. Салига [12]), пафос, настроєва парадигма дитячої лірики Л. Куца [10], особливості версифікації (Д. Семчишин [14]), строфічна будова творів (І. Старовойт [17]).

Ґрунтовні дослідження, присвячені вивченню поезії М. Вінграновського, розрізнені розвідки, що презентують літературознавчу рецепцію окремих її аспектів, рельєфно окреслили багатогранний художній світ митця, його світоглядно-естетичне підґрунтя.

Мета статті – осмислити комплекс сутнісних рис, властивих художньому образу в поезії М. Вінграновського, з'ясувати механізм взаємодії цих ознак.

Об'єкт дослідження – поезії М. Вінграновського із книги «Вибрані твори» (1996).

Виклад основного матеріалу дослідження. Іманентною характеристикою поетичного образу М. Вінграновського є його багатовимірність, яка часто продукується поєднанням рис двох образів в одному, в результаті чого виникає новоякісна художня матерія.

У поезії «Сеньйорито акаціє...» винятковість, унікальність, навіть екзотичність жінки лаконічно презентовано через несподіване в українському контексті «сеньйорито» – звертання до дівчини, що характерне для Іспанії та іспаномовних країн.

Широке асоціативне поле образу сеньйорити-акації продукується симбіозом двох семантичних ядер – «жінка», що конкретизується як «сеньйорита», й «дерево» («акація»). Саме їхня взаємодія породжує особливий художній ефект через актуалізацію різнорівневих асоціацій. У свідомості реципієнта виникають передусім зорові образи: з одного боку, образ дивовижно гарної осінньої акації з жовтогарячим листям, з іншого – рудоволосої красуні, «сеньйорити, вогонь по плечі» [6, с. 34]. Асоціативний фольклорно-міфологічний шлейф цієї портретної деталі працює на створення відьомської аури образу, адже за народними повір'ями рудий колір – одна із прикмет відьми.

Отже, в поезії Вінграновського жінка наділена магічними здібностями: і справді, через багато років вона однією своєю несподіваною появою розбурхує вогонь колишніх почуттів у чоловіка. Тому красномовна репліка-жест ліричного героя: «І сказав я – вже слава богу, / І,

нареши́ті, *перехрестивсь* (тут і далі виділення наше. – О.Б.)» [3, с. 34] цілком логічна у цьому контексті. Чоловік самоіронічно згадує свої марні намагання розірвати зв'язок із жінкою, викреслити її зі своєї пам'яті.

Стихійність поведінки красуні-авантюристки, її безцеремонне вторгнення в життя ліричного героя, потужний руйнівний вплив на нього й водночас розгубленість, беззахисність чоловіка перед потужною енергетикою, незбагненою жіночою силою відтворено через емоційно насажений перифраз «... *пожежо моя...*» [3, с. 34].

Важливо, що в поезії «Сеньйорито акаціє...» згармонізована взаємодія різних рівнів художнього світу: зоровий асоціативний ряд переростає в метафоричний, природно розвиваючись за принципом висхідної градації: осінь (кольорова гама – жовтий, жовтогарячий, багрянний) – вогонь – пожежа.

Художній образ Вінграновського надзвичайно пластичний у своїй багатомірності, природний у своєму виростанні з емоції, яка є невичерпним джерелом різних асоціацій. Наприклад, акцентована автором колочість сеньйорито акації викликає в уяві реципієнта візії, зорові картини, що органічно поєднуються з дотиковими асоціаціями. Сутнісна ознака дерева – колочість набуває переносного значення у синкретичному оксимороні, який лежить в основі перифразу «*сеньйорито, колоче щастя*» [3, с. 34], увиразнюючи гонористість, непередбачуваність, внутрішню конфліктність жінки. І водночас поет фіксує суперечливе сприйняття її ліричним героєм як джерела насолоди й муки.

Невизначеність семантичного ядра образу розблоковує його асоціативний потенціал, відповідно, збагачуючи рецептивну картину.

Оригінальна поезія «Вас так ніхто не любить...» розпочинається з інтриги: на початку твору пристрасний монолог прочитується як звертання до жінки:

Вас так ніхто не любить. Я один.

Я вас люблю, як проклятий. До смерті [3, с. 129].

Проте цей стереотип руйнується під час подальшого ознайомлення з поезією, щоб оновитися знову. У творі можна умовно виокремити два вектори: перший працює на витончене окреслення образу коханої, другий – на ескізне відтворення образу Батьківщини.

Асоціативна експлікація образу Вітчизни відбувається через виписування глобального, «вічного» контексту, який поступово конкретизується через пейзажні маркери, що набувають символічного значення завдяки нарощуванню історичних смислів;

Димлять століття, води і народи...

Моя ви пам'ять степу ковили,

Зорі червоний голос і свободи [3, с. 130].

Разом із тим простежуються моменти, коли вектори сходяться, накладаються, авторські художні рішення однаковою мірою співвідносяться з обома образами. Це деталі, які дозволяють говорити про дві іпостасі одного образу, його багатогранну цілісність. Саме в такому ключі може інтерпретуватися зізнання в любові ліричного героя на початку поезії й в останніх чотирьох рядках твору:

Дивіться, гляньте: мій – то голос ваш:

Як світиться він тепло на світанні...

Я вас люблю, як сіль свою Сиваш,

Як ліс у грудні свій листок останній [3, с. 130].

За спостереженнями психологів, людина, яка по-справжньому любить, «перевтілюється» в об'єкт любові. Цю здатність не раз фіксували талановиті митці. Згадаймо хоча б Л. Костенко: «*Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. / І, може, це і є моя найвища сутність*» [9, с. 10] чи І. Калинця: «*гину в синьому / в тобі гину / куди несеш мене своїми ногами / який краєвид покажеш своїми очима*» [8, с. 404].

Про які ж «перевтілення» ліричного героя йдеться у творі М. Вінграновського? Чийм голосом він є? Голосом Батьківщини, яким відчуває себе ліричний герой – поет-патріот, усвідомлюючи новий етап – «світання» в історичному поступі Вітчизни? Чи голосом коханої, що «*світиться так тепло на світанні*» [3, с. 130] після наповненої любов'ю ночі?

Образ може розвиватися за асоціативною логікою обох інтерпретацій, про що свідчать й останні два рядки, які вражають місткими порівняннями:

Я вас люблю, як сіль свою Сиваш,

Як ліс у грудні свій листок останній [3, с. 130].

Поет завершує вірш вичерпною характеристикою почуття любові. Любов – сенс життя ліричного героя, що увиразнює його індивідуальність так само, як сіль є іманентною ознакою озера Сиваш, роблячи його особливим. Останній листок у грудні особливо цінний своєю унікальністю в передчутті зимової оголеності лісу, цінний непідвладністю невблаганним законам природи. Це вражаюче порівняння, яке викликало щире захоплення в Григора Тютюнника, актуалізує ідею цінності любові через її рідкісність і позачасовість, самодостатність і автономність, адже любов створює свій світ, а не живе за нав'язаними їй законами.

Органічний симбіоз образів жінки і Батьківщини характерний для поетикальної парадигми шістдесятників. Згадаймо, хоча б образ матері-Батьківщини в «Лебедях материнства» В. Симоненка: «*За тобою завше будуть мандрувати / Очі материнські і білява хата*» [15, с. 95]. Погляд жінки, яка проводить в життєву дорогу сина, духовну всюдисущість матері виражено через метонімію, яка поєднується із символічним інтимізованим образом Батьківщини – хатою. Синкретичний епітет «білява» працює на персоніфікацію цього образу, адже ця характеристика використовується для означення кольору волосся людини, й водночас є тією ланкою, яка поєднує два складники – образ матері й образ Батьківщини – в один гармонійний образ матері-Батьківщини.

У поезії М. Вінграновського витворюється семантично двовимірний, оксиморонний за своїм інтимно-громадянським пафосом образ.

Несподіване авторське образне рішення у верлібрі «Я сів не в той літак». Образ літака з одним крилом втілює ідею нерозділеного кохання й моделюється шляхом актуалізації фольклорного первня, оригінального (шокувального?) переосмислення образу пари птахів (найчастіше голубів, лебедів) як символу взаємного, ідеального кохання.

Поява образу літака – технічного аналогу пташиного образу – цілком закономірна в контексті науково-технічної революції шістдесятих років. Фольклорний асоціативний шлейф увиразнив ідейну антонімічність авторського образу, акцентуючи думку про катастрофічність, приреченість нерозділеного кохання: «*І кожна мить / Загрожує / Падінням*» [3, с. 127].

Таке художнє рішення опосередковано відобразило зміни у світогляді митця як представника шістдесятництва: зокрема НТР, політ людини в космос спровокували вибудовування нового, екзистенціалістського ракурсу бачення людини, її місця й ролі у Всесвіті, віддалення від природи як першооснови буття. Саме тому джерельна образна база «людина – природа» поступилася новому тандему «людина – технізований світ».

Схожий алгоритм образотворення простежується й в інших шістдесятників, зокрема в «Баладі про соняшник» І. Драча, де сонце «...їхало **на велосипеді** / Обминаючи хмари у небі» [7, с. 36]. Асоціативно цей новаторський, епатажний образ пов'язаний з міфологічним язичницьким богом сонця Даждьбогом, який традиційно їхав на колісниці.

Таким чином, новаторство Вінграновського демонструє органічні «вертикальні» й «горизонтальні» зв'язки в національному історико-культурному контексті: творче продовження української фольклорно-міфологічної традиції корелює з принципами образотворення поетів-шістдесятників, їхніми модерністськими пошуками.

Новаторські рішення Миколи Вінграновського часто ґрунтувалися на створенні симбіозу семантичних ядер, що розширювало асоціативне поле художнього образу, створюючи якісно нову художню матерію.

Висновки. Отже, художньому образу в поезії М. Вінграновського властива інтригувальна невідомість й приваблива багатовимірність, яка інколи набуває оксиморонного звучання на змістовому, емоційно-почуттєвому рівнях. Особливий художній ефект виникає в результаті авторського переосмислення традиційних, фольклорно-міфологічних символів за принципом антитези.

Потужна асоціативність художнього образу зумовлена найчастіше симбіозом семантичних ядер двох різних образів із різних сфер (природа – людина; техніка (природа) – людина), завдяки цьому продукуються різні за характером відчуттів асоціації – зорові, дотикові, слухові. Взаємодіючи, асоціації продукують нюансово розмаїту емоцію – матерію, матрицю художнього образу.

Поезія Миколи Вінграновського загалом і художній образ як ключова категорія зокрема потребують подальшого дослідження із застосуванням різного теоретико-методологічного інструментарію, що дасть можливість наблизитися до розуміння особливостей феномену. Специфіка зв'язку асоціацій та емоційно-почуттєвого насаження образу, емоція як джерело продукування змісту, словотворення й мовотворчість як спосіб одивнення образу – вивчення цих та інших проблем, безперечно, сприятиме глибинному осягненню доробку поета «абсолютного слуху».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахтіарова Т.В. Поетична творчість М. Вінграновського 60–80-х років : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Херсон, 2007.
2. Богдан С.М. Архетипні образи і міфологеми у поезії Миколи Вінграновського. *Наукові записки НаУКМА*. 2009. Т. 98: *Філологічні науки*. С. 65–70.
3. Вінграновський М. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1996. 463 с.
4. Гальчук О. Світ інтимної лірики М. Вінграновського і київських неокласиків: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*. Вип. 14. *Філологічні науки*. Збірник наукових праць. Миколаїв : МДУ, 2007. С. 26–33.
5. Гризун А. Сугестивна лірика: проблематика і жанрові особливості. *Слово і час*. 2003. № 12. С. 28–33.
6. Дзюба І. Чарівник слова. Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики: в 3 книгах / упоряд.: В. Яременко, Є. Федоренко. Кн. 3. Київ : Рось, 1994. С. 330–336.
7. Драч І. Вибрані твори: в 2 т. Т. 1: Поезії / передм. Л. Новиченка. Київ : Дніпро, 1986. 351 с.
8. Калинець І. Слово триваюче: поезії. Харків : Фоліо, 1997. 539 с.
9. Костенко Л. Вибране / ред. М.Н. Москаленко. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
10. Куца Л.П. Настроєва парадигма «дитячої» поезії Миколи Вінграновського. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la I conférence scientifique et pratique internationale* (Vol. 4), Paris, 5 février 2021. Vinnytsia–Paris : Plateforme scientifique européenne & La Fedeltà, 2021. С. 36–39. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34607/1/R_Makhachashvili_Logos_v4_61_65_2021_IF.pdf (дата звернення: 8.06.2023).
11. Ревякіна Н. Жива душа поезії Миколи Вінграновського. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2017. № 9. С. 31–33.
12. Салига Т. «Люблю тебе, глибокий саде мій!»: герменевтика образів М. Вінграновського. *Дзвін*. 2013. № 1. С. 123–131.
13. Салига Т. М Вінграновський: «...Не одійде мій голос, голос мій не відлюбитися...». *Слово і час*. 2012. № 1. С. 17–29.
14. Семчишин Д.В. Версифікація Миколи Вінграновського (метрика, ритміка): дис. ... кандидата філолог. наук (доктора філософії) : 10.01.06. Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2018. 262 с.
15. Симоненко В. Берег чекань. Поезія. Щоденник. Спогади / вибір і коментарі, передм. Івана Кошелівця. Вид. 2-е, доповнене. Мюнхен : Сучасність, 1973. 310 с.
16. Старовойт Л.В. Поетика лірики Миколи Вінграновського. Літературна Миколаївщина : навчальний посібник до курсу «Літературне краєзнавство» для студентів філологічних спеціальностей. Миколаїв, 2014. С. 113–125.
17. Старовойт Л.В. Розмаїття строфічної палітри лірики Миколи Вінграновського. Літературна Миколаївщина : навчальний посібник до курсу «Літературне краєзнавство» для студентів філологічних спеціальностей. Миколаїв, 2014. Миколаїв, 2014. С. 125–133.
18. Тарнашинська Л. Гармонія парадоксів як художнє надзавдання: Микола Вінграновський. *Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти)*. Київ : Смолоскип, 2010. С. 248–264.
19. Фоміна Л. Суб'єктні форми вираження авторської свідомості в ліриці Миколи Вінграновського. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : збірник наукових праць. Вип. 15. Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т» / відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2011. С. 281–286.